

Halkevleri Tarihin Dönüm Noktası

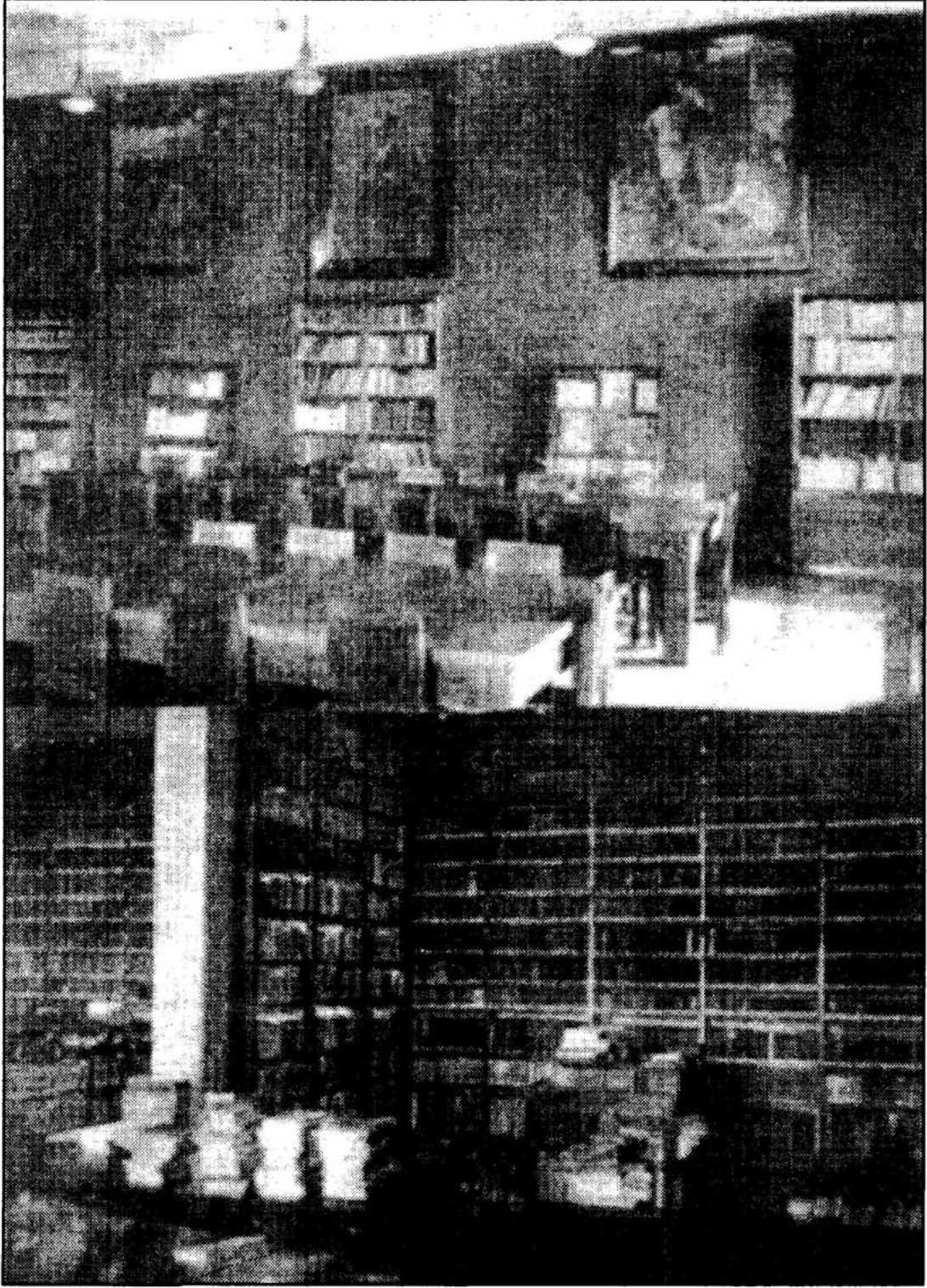
Cemalettin CANLI

a) Halkevleri adı ve açılışı: 1975 yılında TRT’de Hıfzı Topuz’un Vildan Aşir savaşı ile yaptığı söyleşinin bir yerinde, Vildan Aşir Radyo’da verdiği konferansları anlatırken, Türkocaklarının yeni dönemin coşkusunu, atılımını taşıyamayacağı, yeni bir oluşuma gitmek gerektiği, bu yeni oluşumun bir öndere ihtiyacı olduğu düşüncesinden hareketle “Büyük çağı bu işe elini uzat-sın, pekala bir isim bile bulunabilir. Halkın yapacağı şey, halkın toplanacağı yer, halkın yapabileceği bir iş için, pekala Halkevi’de denilebilir.” Dediğini anlatmaktadır. (Topuz 2000, 178) 1930 sonu 1931 başı sıralarında verilenbu konferanstan Atatürk’ün de çok memnun olduğu aktarılmaktadır aynı yerde.

1930 yılı Kasımında başlayan ve üç ay süren Atatürk’ün ülke gezisinde yanında olan Ahmet Hamdi Başer, Reşit Galip ile trende yaptığı laiklik sohbetinde “Camiler yıkıp terk edip onların yerine Halkevleri yapmak suretiyle maksadımızda asla muvaffak olamayacağız. Her zaman camide toplanan halka oradan sesimizi duyurmak; oralarını modern Halkevleri haline; din sınıfını ortadan kaldırmak, herkesi ve dünya namına konuşurmak mümkündür.” (Başer; 1945, 1951) dediğini ve Reşit Galip tarafından onaylandığını anlatmaktadır.

Yine aynı eserde Konya’da halkla sohbet ederken halktan birisinin Atatürk’e hitaben. “... Konyalıları mütessir eden asıl nokta, biz layık bir hükümet olduğumuz halde, niçin hala cemevi ve mesacide umumu bütçeden tahsisat vererek onları yaşattığımızdır. Konya halkı bu tahsisatın Halkevlerine verilmesini istemektedir.” (Ağ;52) dediğini aktarmaktadır.

Cumhuriyet Halk Fırkasının üçüncü kongresinin ve Türkocaklarının ka-

Ankara Halkevi Kütüphanesi, 1930'lu yıllar

patılmasının hemen öncesine denk gelen yukarıda aktarılan üçüncü kongrenin kabul ettiği parti tüzüğü'nün 72. maddesinde idare heyetlerinin görevleri arasında sayılan "Talimatnamesine göre icap eden yerlerde halk evleri açmak ve idare etmek." (Tunç 1989;439) hükmünün arlandırma ve işlev açısından bir öntartışması kabul edilebilir.

10 Nisan 1931 tarihinde Türkocakları Olağanüstü Kurultayında derneğin feshi ve mal varlığının CHF'ye devredilmesi kararı alınır. 10-18 Mayıs 1931 tarihinde CHF üçüncü kongresinin kabul ettiği tüzük hükmü gereği Halkevi açılması çalışmalarına başlanır. 18 Aralık 1931 tarihinde başlayarak Hakimiyeti Milliye Gazetesinde "Halkevleri Teşkiyat idare ve Mesai Talimatnamesi." yayınlanır. Talimatnamesinin giriş bölümünde Macarların "Uranya Cemiyeti, Amele Jimnazları." Çekoslavaklarının "Mazarik Halk Terbiye Müessesini" Almanların. "Murenberg'deki Kültür Cemiyeti", ve İtalyanların, "Depolovaro isimli milli kültür teşkilatları." Anılır ve Halkevlerinde aynı çerçevede hareket edecek milli kültür teşkilatı olduğu anlatılır. 1932 yılı ocağın dan başlayarak Ankara Halkevindeki faaliyetlere aktarılır. Antalya, İzmit, İzmir, Diyarbakır gibi kentlerde Halkevi açılış hazırlığı haberleri çıkmaya başlar ve 4 Şubat 1932'den itibaren Hakimiyeti Milliye'de "Her vatandaş şubelere yazılıabilir." Başlığı ile çağrı yapılmaya başlanır. Hazırlıkların tamamlanması ile birlikte 19 Şubat 1932'de fiilen çalışan şubeler için 14 il merkezinde resmi açılış yapılır.

b) Kapanış: 2. Dünya Savaşı sonrası çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte Halkevleri de CHP ile olan bağlantıları dolayısıyla tartışma konusu yapılmaya başlandı. Özellikle 1947 yılında tartışmaların yoğunlaşması, DTCF'de yaşananlar, Köy Enstitüleri ve Milli Eğitim Bakanlığındaki gelişmelerle birlikte değerlendirildiğinde siyasal tercihlerde yaşanan değişimin boyutunu gösterir. Halkevleri üzerinde yaşanan tartışmalar CHP'yi bir tavır geliştirmeye zorlamış ve bu tavır 17 Kasım 1947'de başlayan 7. Kurultayda ortaya çıkmıştır. Bu kurultayda Halkevlerine tüzel kişilik verilmesi, tesis oluşturulması kararlaştırılmıştır. (CHP, 1948, 201)

1948 yılı bütçe görüşmelerinde Halkevleri yeniden tartışma konusu yapılmıştır. Görüşmelerde söz alan Adnan Menderes. "Halkevlerinin yalnız hazine den beş milyon lira aldığı yıllar olmuştur. Halkevleri cemiyet değildir, hükmi şahsiyeti yoktur. Para Halk Partisi veznesine ödenmektedir." Sözleriyle CHP, Halkevi ilişkisi tartışmasını yeni bir boyuta taşımıştır. 1949, 1950 ve

Ankara Halkevi katılımcıları 1936-37.

1951 bütçe görüşmelerinde aynı tartışmaların derinleşerek sürmesine rağmen CHP Halkevi için 7. Kongrede aldığı kararı hayata geçirememiş ve 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidardan düşmüştür. DP iktidara geldikten sonra Halkevleri tartışması yeni bir aşamaya gelmiş, DP ve CHP milletvekillerinden bir komisyon oluşturularak Halkevlerine yeni bir kimlik kazandırma görüşmelerine başlamıştır. 1950 sonu 51 başlarında sürdürülen görüşmelerden bir sonuç alınamamış ve görüşmeler kesilmiştir.

Görüşmelerin kesilmesini isteyen günlerde DP Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce ve 7 arkadaşı tarafından hazırlanan 5830 sayılı “Resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsin mal devredemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselere müfesihi derneklere ait olup siyasi partilere terkedilmiş olan gayrimenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve hazineye iadesine dair Kanun.” Meclise getirilmiştir. DP İstanbul Milletvekili Mükerrer Sarol’un 7 Ağustos 1951 tarihli görüşmelerde ifade ettiği gibi esas olarak CHP’yi ve 1923-1950 arası dönemi hedefleyen kanun 8 Ağustosta kabul edilmiştir.

Mükerrer Sarol “Biz bu kanunu geçirirken şu kanaat ve içtihadı müdafaa etmekteyiz. Halk Partisi elinde bulundurmakta ısrar ettiği bir takım emyali asıl sahibi olan millete iade etmeye ve 25 senelik bir tarihi devreyi kendi fuzuli işgalinden tahliye ederek keza millete ve milletin tarihine iadeye icbar etmekle tarihi ve şerefli bir vazifeyi ve aynı zamanda milletimize karşı olan taahhüdümüzü yerine getirmekteyiz.” sözleriyle yasa görüşmeleri sırasında konuşan bütün DP’lilerin sözlerini özetlemiştir. Üçüncü ve onbirinci maddeleri ile Halkevleri ve Halkodalarının mal varlığına el koyan yasa 11 Ağustos 1951’de yürürlüğe girmiştir. Yürürlük tarihinden itibaren iki ay içinde Halkevlerinin ve Halkodalarının binaları tahliye etmesini öngören kanunla (Bazı yerlerde iki ay beklenmeden hükümet tarafından yapılan tahliyelerle birlikte) Halkevleri fiili bir yıkım yaşamış ve yok olmanın eşiğine gelmiştir.

5830 sayılı yasadan önce çıkarılan 5784 sayılı 14.11.1951 tarihli yasayla 1933’de çıkarılan “Halkevleri için ithal olunacak alıcı ve verici radyo makineleri ve bunların cihazları ve parçaları ile sinematoprat ve projeksiyon cihazları ve inikas fenerleri ve bunların parçalarından gümrük ve muamele vergileriyle oktruva resmi alınmaz.” hükmünü taşıyan 2154 sayılı yasayı ortadan kaldırmıştır. Bu konunun gerekçesinde de Halkevlerinin tüzel kişiliğe sahip olmaması ve CHP’nin bir kolu olduğu belirtilmiştir. “Bu izahat ve mülahaza-

lar karşısında halen bahis konusu kanunun yürürlükte kalmasını gerektiren muhik ve ciddi bir sebe bulunmamaktadır.

Bu itibarla sözü geçen kanunun yürürlükten kaldırılması için bu kanun tasarısı hazırlanmıştır. İfadesiyle tartışmaların siyasal boyutu bir kez daha ortaya konmuştur.

Halkevlerinin yaşadığı tahliye süreci tasfiye sürecine dönüşmüş ve 1952 yılı sonlarında 478 Halkevi ve 4322 Halkodası tamamen kapanmıştır.

Tarık Zafer Yuna'ya 1952 yılında yayınlanan Türkiye'de siyasal partiler adlı eserindeki dipnotunda "Bununla beraber Halkevleri ilga edilmiş değildir ve Cumhuriyet Halk Partisi istediği zaman ve sayıda bu müesseseleri devam ettirebilir." (..... 1952; 578) sözleriyle bir iyimserliği ortaya koymuştur. Ancak CHP karşılaştığı tasfiye tehlikesini savuşturma çabasına girmiş ve Halkevlerinin tarihsel bir dönemi sona ermiştir.

Kaynaklar

TBMM Kanunlar Dergisi
CİH: 33, Dönem: IX
CİH: 12, Devre:IV-TBMM MECMUASI

TBMM TUTANAK DERGİSİ
CİH:8, Dönem:VIII
CİH:9, Dönem IX

Hakimiyeti Milliye
Aralık 1931
Ocak-Şubat 1932

Kitaplar:

Topuz, Hıfzı (2000): Eski Dostlar, Remzi Kitabevi, İstanbul.
Başar, Ahmet Hamdi (1945): Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, Yan Matbaası, İstanbul.
Tunay, Tarık Zafer (1952): Türkiye'de Siyasal Partiler 189-1952, Doğan Kardeş Yay., İstanbul.
Tunçay, Mete 1989: T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931) Cem Yayınevi, İstanbul.
CHP YEDİNCİ KURULTAY TUTANAĞI 1948, Ulus Basımevi.